

УДК 159.942.33

Л 53

Олександра ЛЬОШЕНКО

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті описуються результати емпіричного дослідження особливостей емоційного інтелекту у студентів, які навчаються на механіко-математичному факультеті. Проаналізовано відмінності у структурі емоційного інтелекту студентів відповідно до різного напрямку підготовки: природничого та гуманітарного. Основна увагу у теоретичному аналізі зосереджена на понятті емоційного інтелекту особистості.

Ключові слова: *емоційний інтелект, внутрішньоособистісний емоційний інтелект, міжособистісний емоційний інтелект.*

Постановка проблеми. Прогрес сьогодення ставить перед людиною завдання не лише запам'ятовувати інформацію та оперувати нею, але й уміти швидко адаптуватись до умов, які щохвилино змінюються. Запорукою благополучного існування, швидкого адаптування та психологічного здоров'я є розвинутий емоційний інтелект особистості. Особливої уваги у цьому контексті заслуговують представники різних професійних груп. Адже при аналізі сутнісних характеристик професійного середовища може виявлятися факт неминучості емоційних відносин як з об'єктом праці, так і з колегами, що актуалізовано проблемою емоційної насиченості, стресогенності, конфліктогенності навколишнього світу.

У зв'язку з цим важливим напрямом досліджень емоційного інтелекту є вивчення його ролі в підготовці студентів для подальшого

забезпечення ефективності особистості у професійній діяльності. На сьогодні можна відзначити, що спостерігається дефіцит емпіричних досліджень, присвячених дослідженню особливостей емоційного інтелекту різноманітних напрямів підготовки студентів, окрім соціономічних, хоча цей напрям досліджень можна назвати ключовим чинником соціально-психологічної адаптації майбутнього спеціаліста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема взаємовпливу емоцій та мислення не нова. Загалом, варто наголосити, що тривалий час традиційна психологія протиставляла емоційні процеси пізнавальним. Під час аналізу мислення не бралися до уваги емоції і навпаки.

Психологічна наука багата дослідженнями щодо вивчення взаємозв'язку емоційної сфери із інтелектом. Від повного протиставлення до повного ототожнення (Л. Прокоф'єва [6]). Якщо раніше вважалося, що емоції лише супроводжують когнітивні процеси людини, то сучасною психологією доведений той факт, що емоційні реакції часто передують раціональним. Емоційність визнається ключовим фактором досягнення успіху особистістю, більш істотним, ніж інтелектуальні здібності. На сьогодні психологія пропонує до вивчення взаємозв'язку когнітивної та емоційної сфер застосовувати поняття “емоційна здібність”, “емоційний інтелект”, “емоційна розумність”, “емоційна компетентність” (А.М. Двойкін, Г.І. Данилова [2], Т.С. Кириленко [3], О.А. Льошенко [4], Н.В. Цихончик [8] та ін.). Це пов'язано не лише з вивченням генези та механізмів емоційних явищ, але і з відмінностями використання людиною власних особливостей емоційної сфери. Причому найбільш поширеним є вивчення емоційного інтелекту, його визначення, структури, шляхів розвитку (І.Н. Андрєєва, Г. Бреслав, Г. Гарднер, Д. Гоулман [1], Д. Мейер, Е.Л. Носенко, П. Селовей). Так, Д. Гоулман зазначає, що емоційний інтелект – це здатність усвідомлювати власні емоції та емоції інших для того, щоб мотивувати себе та інших, вправно управляти емоціями наодинці та при взаємодії з іншими [1]. Його думку доповнює Д.В. Люсін [5], стверджуючи, що у широкому розумінні емоційний інтелект розглядається як здатність особистості

до ефективного спілкування за рахунок уміння розуміти і керувати своїми та чужими емоціями; уміння сприймати емоції навколишніх людей і можливості впливати на них, а також уміння рефлексувати свої власні емоційні стани, контролювати їх прояв.

Концепт емоційного інтелекту в науці визначений ще недостатньо, в теоретичному плані він відображає єдність когнітивного і афективного, в практичному – порівнюється з успішністю. Отже, активний інтерес до характеристик емоційного інтелекту детермінує потребу у наукових пошуках особливостей його прояву на різних стадіях онтогенезу. Зокрема, у студентської молоді.

Мета статті – розкрити результати теоретико-емпіричного аналізу особливостей прояву емоційного інтелекту у студентської молоді відповідно до напрямку їх навчання та статевої приналежності.

Поняття “емоційний інтелект” з’явилося в психологічній літературі у роботах британського психолога Д. Стайн [7]. Вона розробляла теорію множинного інтелекту і зауважувала, що ця наукова позиція настільки нова, що науковці не можуть ще досі визначитись із точною кількістю типів інтелекту [цит. за: 3]. Розглянувши 6 видів інтелекту, авторка виокремила й емоційний інтелект та дала його визначення. Йдеться про здатність до сприйняття власних почуттів і почуттів інших людей. До складу емоційного інтелекту Д. Стайн відносить: самосвідомість – вміння бути в контакті з самим собою, знати, що відчуваєш і що ці почуття означають; управління емоціями – здатність заздалегідь визначити свою реакцію на майбутню подію, вміти знаходити позитивні шляхи для подолання негативних почуттів; сприйнятливність – уважність і підвищена чутливість до емоцій і настроїв інших; позитивні взаємовідносини – соціальні навички, які дають змогу оминати конфліктні ситуації, підтримувати теплі стосунки з навколишніми, знаходити рівновагу для підтримки спілкування [7].

Ізраїльський психолог американського походження Р. Бар-Он представив свою модель емоційного інтелекту, яка містила 15 компетенцій, розподілених між п’ятьма групами (сферами). Вже у 2000 р. випускає одну з перших академічних книг щодо вивчення

емоційного інтелекту. Прихильник змішаної моделі, яка розглядає емоційний інтелект як поєднання розумових і особистісних рис, притаманних кожній людині, Р. Бар-Он, визначає його як сукупність некогнітивних здібностей, знання та компетентності. Усе це, на його думку, дає можливість людині вирішувати будь-які життєві ситуації.

Більш детальне вивчення емоційного інтелекту розпочалося у роботах Дж. Мейєра та П. Селовея. Їх тлумачення емоційного інтелекту можна розглядати як продовження концепції, яка заснована на моделі здібностей, запропонованої Г. Гарднером. Модель емоційного інтелекту в його теорії є сукупністю із чотирьох здібностей: сприйняття та вираження емоцій, розуміння емоцій, посилення мислення за допомогою емоцій, керування емоціями. Саме П. Селовея та Дж. Мейєр уперше запропонували визначення емоційного інтелекту та змогли показати, що його можна виміряти. Згідно з уявленнями дослідників оригінальної концепції, емоційний інтелект – група здібностей, які сприяють усвідомленню та розумінню власних емоцій та емоцій навколишніх.

Дещо пізніше вчені допрацювали цю модель емоційного інтелекту та додали п'ятий компонент, а саме – вміння підтримувати доброзичливі відносини з навколишніми. Це мистецтво позитивного ставлення до інших, спроможність впоратися із власними емоціями.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури з проблеми розвитку емоційного інтелекту в сучасній психології було обґрунтовано і уточнено поняття “емоційний інтелект”, під яким нами розуміється складне інтегративне утворення, яке містить сукупність когнітивних, поведінкових і власне емоційних якостей, що забезпечують усвідомлення, розуміння і регуляцію власних емоцій та емоцій навколишніх, що впливають на успішність міжособистісних взаємодій і особистісний розвиток.

Проведений теоретичний аналіз проблеми емоційного інтелекту показав її складність, неоднозначність трактувань внаслідок безлічі підходів до цього поняття.

Як ми бачимо, на сьогодні розробка концепції емоційного інтелекту активно здійснюється як зарубіжними, так і вітчизняними

психологами. Однією з теоретичних основ цього дослідження є концепція емоційного інтелекту, що розробляється Д.В. Люсінім. Дослідник вважає, що емоційний інтелект можна представити у вигляді конструкту, який має подвійну структуру, пов'язану як з когнітивними здібностями, так із особистісними характеристиками. Саме Д.В. Люсінім був створений валідний інструмент щодо вивчення емоційного інтелекту та окремих його компонентів, який вже було удосконалено декілька разів, – “ЕмІн”.

Виходячи із обґрунтування теоретичних та практичних здобутків у сфері вивчення емоційного інтелекту, ми ставимо собі за мету проаналізувати особливості емоційного інтелекту студентської молоді за напрямом підготовки – природничі науки. Окрім того, одним із емпіричних завдань ставимо перед собою порівняння особливостей емоційного інтелекту студентів природничого напрямку підготовки та студентів гуманітарного спрямування, а також статевих відмінностей в отриманих показниках.

Відповідно до окреслених завдань, нами було проведено емпіричне дослідження (2015). Розглянемо його результати. Метою дослідження було вивчення особливостей емоційного інтелекту у студентів механіко-математичного факультету (статисти, математики, механіки) та порівняння отриманих результатів із одержаними різними дослідниками раніше в сфері вивчення емоційного інтелекту студентів гуманітарного спрямування.

Вимірювання рівня емоційного інтелекту та його складових ми проводили, використовуючи методіку Д.В. Люсіна “ЕмІн” [5]. Опитувальник містить 46 тверджень, ступінь згоди з якими досліджувані оцінюють за чотирибальною шкалою. У структурі емоційного інтелекту (ЕІ) виокремлюється міжособистісний емоційний інтелект (МЕІ) і внутрішньоособистісний емоційний інтелект (ВЕІ). Міжособистісний емоційний інтелект є сукупністю здібностей до розуміння емоцій навколишніх людей і впливу на емоційні стани навколишніх. Внутрішньоособистісний емоційний інтелект як сукупність здібностей до розуміння та управління своїми власними емоційними станами та їх проявами.

Основними вимірювальними шкалами є:

1. Шкала МП (розуміння чужих емоцій) – здатність розуміти емоційний стан людини на основі зовнішніх проявів емоцій (міміка, жестикуляція, звучання голосу); чуйність до внутрішніх станів інших людей.

2. Шкала МУ (управління чужими емоціями) – здатність викликати в інших людей ті чи інші емоції, знижувати інтенсивність небажаних емоцій, можливо, схильність до маніпулювання людьми.

3. Шкала ВП (розуміння своїх емоцій) – здатність до усвідомлення своїх емоцій: їх розпізнавання та ідентифікація, розуміння причин, здатність до вербального опису.

4. Шкала ВУ (управління своїми емоціями) – здатність і потреба керувати своїми емоціями, викликати і підтримувати бажані емоції, тримати під контролем небажані.

5. Шкала ВЕ (контроль експресії) – здатність контролювати зовнішні прояви своїх емоцій.

6. Шкала ОЕІ – інтегральний показник емоційного інтелекту.

Дослідженням було охоплено 55 осіб різної статі, 28 чоловіків та 27 жінок віком від 17 до 19 років, а саме студентів механіко-математичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Респондентам пропонувалося заповнити опитувальник “ЕмІн”, відповідно до завдань якого проводилося вимірювання рівня: емоційного інтелекту майбутнього фахівця; розуміння своїх емоцій; розуміння чужих емоцій; управління своїми емоціями; управління чужими емоціями, контролю експресії.

Отримані у ході дослідження дані були піддані якісному і кількісному аналізу.

У ході проведеного дослідження було виявлено такі особливості емоційного інтелекту студентської молоді природничого спрямування. А саме: середній рівень емоційного інтелекту за всією вибіркою, який становить 91,4, що відповідає середньому рівню розвитку емоційного інтелекту за методикою “ЕмІн”. Відповідно, у чоловіків середній рівень емоційного інтелекту становить 94,5, що відповідає високому

рівню, а у жінок – 88,2, що відповідає середньому рівню (див. табл. 1). Ця відмінність виявилася статистично значущою, на рівні значущості 0,05.

Таблиця 1

Середні значення рівня емоційного інтелекту та його компонентів

	МП	МУ	ВП	ВУ	ВЕ	ОЕІ
Чоловіки	25,5	19	21,2	14,8	12,2	94,5
Жінки	26,9	20,7	18,6	13,1	8,07	88,2
Уся вибірка	26,2	19,8	19,9	13,9	10,2	91,4

Детально вивчаючи отримані результати, ми помітили, що показник контролю експресії у жінок зайняв найнижчу позицію та відповідає низькому рівню за нормативними даними, запропонованими Д.В. Люсіним. Усі інші складові емоційного інтелекту перебувають на середньому рівні розвитку. У чоловіків усі складові емоційного інтелекту відповідають середньому рівню, за винятком інтегрального показника емоційного інтелекту.

Окрім того, після детального аналізу отриманих результатів, виявилась статистично значуща різниця між показниками окремих складових емоційного інтелекту у чоловіків та жінок. Це було виявлено щодо показника ВП, тобто розуміння своїх емоцій та показника ВЕ – контроль експресії ($p \geq 0,05$). Виявилось, що студенти чоловічої статі краще розуміють власні емоції, а саме розпізнають їх та ідентифікують. Також було виявлено, що чоловіки більшою мірою здатні контролювати вияв своїх емоцій. Деякі інші достовірні результати були отримані в ході дослідження емоційного інтелекту студентів соціономічних професій Н.В. Цихончик [8]. Виявилось, що дівчата та юнаки статистично значущо відрізняються за показником розуміння емоцій інших людей, у дівчат цей показник значно вищий. Серед студентів природничого спрямування таких розбіжностей не виявлено. Проте, ми можемо констатувати факт, що показник

розуміння чужих емоцій (МП) у осіб жіночої статі займає більшу відсоткову долю, ніж у чоловіків (див. табл. 2; 3). Отже, виявлено, що більшій кількості дівчат притаманна здатність розпізнавати емоції навколишніх людей вищою мірою, ніж юнакам.

Отже, аналіз статевих відмінностей структури емоційного інтелекту показав, що юнаки та дівчата статистично відрізняються за показниками розуміння власних емоцій, контролю експресії і, власне, рівнем емоційного інтелекту загалом.

Порівняльний аналіз за шкалами емоційного інтелекту у студентів природничого спрямування показує, що отримані результати за усією вибіркою розміщуються у межах середніх значень щодо максимально можливих показників. Схожі дані були отримані і на вибірці студентів гуманітарного спрямування, а саме студентів-психологів у дослідженні, проведеному А.М. Двойніним та Г.І. Даніловою у 2012 році [2].

Таблиця 2

Значення рівнів складових емоційного інтелекту для чоловіків (%)

	МП	МУ	ВП	ВУ	ВЕ	ОЕІ
Низький рівень	35,7	42,8	14,3	17,8	14,3	17,8
Середній рівень	21,4	21,4	39,3	32,1	35,7	25
Високий рівень	42,8	35,7	46,4	50	50	57,1

Досліджуючи особливості емоційного інтелекту студентів за напрямом підготовки – природничі науки, було з’ясовано, що у студентів механіко-математичного факультету більшою мірою розвинутий міжособистісний емоційний інтелект, аніж внутрішньо-особистісний. Окреслене твердження має місце у вибірці осіб як жіночої статі, так і чоловічої. Отримані результати можуть свідчити, що у студентів механіко-математичного факультету краще розвинена

здатність до розуміння емоційного стану людини на основі зовнішніх проявів, здатність викликати ті чи інші емоції, ніж до розуміння власних емоцій та управління ними.

Таблиця 3

Значення рівнів складових емоційного інтелекту для жінок (%)

	МП	МУ	ВП	ВУ	ВЕ	ОЕІ
Низький рівень	22,2	22,2	25,9	37	62,9	25,9
Середній рівень	11,1	33,3	51,9	40,7	18,5	33,3
Високий рівень	66,7	44,4	22,2	22,2	18,5	40,7

Доречним стане порівняння отриманих даних із тими, що були представлені раніше щодо рівня емоційного інтелекту у студентської молоді гуманітарного спрямування в дослідженні А.М. Двойніна та Г.І. Данілової. Дослідники також використали опитувальник “ЕmІn”. Було з’ясовано, що студенти-психологи краще здатні розуміти і управляти чужими емоціями, ніж розпізнавати свої, контролювати їхнє вербальне та невербальне вираження [2].

Таблиця 4

Значення рівнів складових емоційного інтелекту для всієї вибірки (%)

	МП	МУ	ВП	ВУ	ВЕ	ОЕІ
Низький рівень	29,1	32,7	20	27,3	38,2	21,8
Середній рівень	16,4	27,3	45,5	36,4	27,3	29,1
Високий рівень	54,5	40	34,5	36,4	34,5	49,1

Аналізуючи отримані дані, можемо спостерігати особливості розподілу вибірки залежно від рівня компонентів емоційного інтелекту особистості. Серед чоловіків найбільше відсоткове навантаження на низькому рівні має показник управління чужими емоціями. На середньому – розуміння своїх емоцій, на високому – управління своїми емоціями та контроль експресії (див. табл. 2). Це означає, що більша кількість юнаків здатні погано контролювати емоційні прояви навколишніх, проте досить добре контролюють власні емоції, їх вираз.

Цікавим результатом є визначенні особливості розподілу у вибірці жінок залежно від рівня розвитку компонентів емоційного інтелекту особистості. Виявлено, що більша частина дівчат, які навчаються на механіко-математичному факультеті, погано контролюють вияв власних емоцій та доволі добре розуміють емоції інших.

Висновки. Отже, вміння розпізнавати власні емоції та емоції навколишніх, здатність управляти ними, емпатувати входять, як складові, до поняття емоційного інтелекту особистості, а його розвиток є запорукою соціально-психологічної адаптації майбутнього фахівця.

Проведене емпіричне дослідження дало змогу констатувати, що показники емоційного інтелекту студентів за напрямом підготовки – природничі науки знаходяться в межах середніх значень. Найбільш виражені і такі, що мають тенденцію до високих значень, є шкали міжособистісного емоційного інтелекту (за моделлю Д.В. Люсіна). Найменш вираженим виявився показник контролю експресії у жінок, а це свідчить про те, що вони найгірше справляються із здатністю контролювати зовнішні прояви своїх емоцій.

Виходячи із того положення, що структура емоційного інтелекту зазнає змін на другому курсі навчання у вищому навчальному закладі (що було підтверджено дослідженнями Н.В. Цихончик для соціономічних професій), стає *перспективним* дослідження структури емоційного інтелекту в ході подальшого вивчення презентованої вибірки, а саме студентів за напрямом підготовки – природничі науки з метою виявлення гетерохронності у розвитку емоційного інтелекту, стадії зростання та зниження окремих його показників.

Література

1. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство : Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 301 с.
2. Двойнин А.М. Эмоциональный интеллект и рефлексивность студентов-психологов / А.М. Двойнин, Г.И. Данилова // Вестник ПСТГУ IV : Педагогика. Психология. – М., 2012. – № 1. – С. 121 – 134.
3. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості : навч. посібник / Т.С. Кириленко. – К. : Либідь, 2007. – 256 с.
4. Льошенко О.А. Емоційний інтелект та емоційна компетентність: проблеми співвідношення / О.А. Льошенко // Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – № 2. – С. 49 – 52.
5. Люсин Д.В. Современные представления об эмоциональном интеллекте / Д.В. Люсин // Социальный интеллект : Теория, измерение, исследования / [под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова]. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – С. 29 – 36.
6. Прокоф'єва Л. Взаємозв'язок емоційної та пізнавальної сфер у дітей з розумовою відсталістю / Л. Прокоф'єва // Вісник Одеського національного університету. Психологія. – 2008. – № 13. – С. 68 – 75.
7. Стайн Д. Язык интеллекта / Д. Стайн. – М. : Изд-во ЭКСМО, 2006. – 352 с.
8. Цихончик Н.В. Развитие эмоционального интеллекта студентов социномических направлений подготовки / Н.В. Цихончик // Организация работы с молодежью. – 2013. – № 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ovv.esrae.ru/216-974>.

References

1. Goulman D. Jemocional'noe liderstvo : Iskusstvo upravlenija ljud'mi na osnove jemocional'nogo intellekta / D. Goulman. – M. : Al'pina Biznes Buks, 2005. – 301 s.
2. Dvojnin A.M. Jemocional'nyj intellekt i refleksivnost' studentov-psihologov / A.M. Dvojnin, G.I. Danilova // Vestnik PSTGU IV : Pedagogika. Psihologija. – M., 2012. – № 1. – S. 121 – 134.
3. Kyrylenko T.S. Psychologija: emocijna sfera osobystosti : navch. posibnyk / T.S. Kyrylenko. – K. : Lybid', 2007. – 256 s.
4. L'oshenko O.A. Emocijnyj intelekt ta emocijna kompetentnist': problemy spivvidnoshennja / O.A. L'oshenko // Psychologija. Pedagogika. Social'na robota. Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu im. T. Shevchenka. – K., 2011. – № 2. – S. 49 – 52.
5. Ljusin D.V. Sovremennye predstavlenija ob jemocional'nom intellekte / D.V. Ljusin // Social'nyj intellekt : Teorija, izmerenie, issledovanija / [pod red. D.V. Ljusina, D.V. Ushakova]. – M. : Institut psihologii RAN, 2004. – С. 29 – 36.

6. Prokof'jeva L. Vzajemozv'jazok emocijnoi' ta piznaval'noi' sfer u ditej z rozumovoju vidstalistju / L. Prokof'jeva // Visnyk Odes'kogo nacional'nogo universytetu. Psihologija. – 2008. – № 13. – S. 68 – 75.

7. Stajn D. Jazyk intellekta / D. Stajn. – M. : Izd-vo JeKSMO, 2006. – 352 s.

8. Cihonchik N.V. Razvitie jemocional'nogo intellekta studentov socio-nomicheskikh napravlenij podgotovki / N.V. Cihonchik // Organizacija raboty s molodezh'ju. – 2013. – № 4 [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <http://ovv.esrae.ru/216-974>.

Лешенко Александра. Анализ особенностей эмоционального интеллекта у студенческой молодежи. В статье описываются результаты эмпирического исследования особенностей эмоционального интеллекта у студентов, обучающихся на механико-математическом факультете. Проанализированы различия в структуре эмоционального интеллекта студентов в соответствии с разным направлением подготовки: естественного и гуманитарного. Основное внимание в теоретическом анализе сосредоточено на понятии эмоционального интеллекта личности.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, внутриличностный эмоциональный интеллект, межличностный эмоциональный интеллект.

Loshenko Oleksandra. The analysis of features of emotional intelligence in student youth. The article describes the results of an empirical research of the characteristics of students' emotional intelligence enrolled on the mechanics and mathematics departments. Differences in structure of emotional intelligence according to the different field of study – natural sciences and humanities – have been analyzed. The main attention is focused on the theoretical analysis of the concept of emotional intelligence of the personality.

Keywords: emotional intelligence, intrapersonal emotional intelligence, interpersonal emotional intelligence.